

ДВЕ ОПЦИИ СРЕЩУ ДИСБАЛАНСИРАНЕТО

Проф. д-р ик.н. Димитър Панайотов

Често публикуваните антикризисни мерки на институции, партии, анализатори са критикувани за временния, еднократния характер, който носят. В настоящата статия се предлагат идеи за две опции срещу дисбалансирането, които са актуални без да са конюнктурни.

Предвиждане, което сътворява развитие

1.

Ако пред вас е човек, който десетки години е преподавал планиране и днес ви предлага идеи по толкова актуална тема като дисбалансирането в икономиката, започвайки пак с разсъждения за планирането, не прибързвайте с квалификации от пита “феодални старци”. Даже безочливи отрицатели на икономическата наука от годините на социализма отстъпчиво признават наличието на “поле, в което през онези години се позволява по-творческо отношение към икономическите реалности”. Впрочем, като клон от бързо развиващите се управленски науки, плановата теория отбелязва своето начало много преди да получи практическо използване и се формира постепенно, стъпка по стъпка.

В началото изказват изходни положения, редактират тезиси, формулират принципи, обобщават закономерности и т.н. На една друга степен на навлизане в проблема адаптират и разработват методи, предлагани за подпомагане на планови решения от различен клас – за предвиждане растеж, за балансиране, по избор на най-подходящия вариант на развитие и т.н. Напредъкът по всяко от тези направления най-често е съпровождан от проектиране и използване на релевантни организационни схеми, интегриращи стационарни с пулсиращи звена, екипи за планиране чрез обучение и обучение чрез планиране,

Димитър Панайотов

самообучаващи се органи и т.н. Разработват се нови системи за планиране, които се фокусират върху отделни страни на плановия процес – целеполагане, програмиране, бюджетирание.

Значителна стъпка в иновирането на плановата методология се явяват търсенията за обвързване на планови действия с дейности от други управленски функции. Припомням: Балансирана система от показатели /BSC/, Рейтинг на конкурентните сили /CRS/, PASINTEX, Бенчмаркинг и др.

Движението, което превлича ново утвърдени истини от различни изследвания за предвиждане на бъдещето следва своя ход към сътворяване на методология оценявана като перспективна.

В България отдавна планирането не се отъждествява с предвиждането, а се възприема само като една разновидност, наред с прогнозирането, стратегирането и т.н. Десетилетия наред се прилагат системен анализ, SWOT, WOST, PEST анализ като инструменти на съвременното управление. Обязаност на съвременното управление е не само да предлага уместно предвиждане, но и да сътворява развитие и т.н. т.н.

Това са все виждания, считани за присъщи на развиваната през последното десетилетие методология на предвиждане получила известност под името For said /предвиждане, предсказание/.

F. s. не е метод, а методология, която се лансира като подходяща за средносрочна перспектива при 10-15-20 годишна цикличност. Тя се предлага за използване и се прилага на различни нива: корпоративно, отраслово, национално.

Важна стъпка напред по възприемането на тази методология в България е участието на страната ни, заедно с Румъния, Гърция, Кипър, Унгария и още няколко страни от името на фондация за приложни изследвания и комуникации в разработването на международен проект “For – tech”.

Като методология F. s. няма унифицирано приложение. С възприемането ѝ по замисъл в ЕС, неизбежно се явява нуждата от развиване, регламентиране, за да намери използване в широките мащаби на общността.

2.

Заедно с преборването с икономическата криза през десетилетието 2010 – 2020 на страната предстои сериозно развитие – осигуряване на растеж, основан на знание и оттам приоритет на образованието, изследванията, иновациите; устойчив растеж на база енергийно ефективна икономика; растеж на споделеното участие на всички поколения. Сред официалните документи, които регламентират строежа и функционирането на модела на управление на икономиката за предстоящата перспектива – Национален план, Национална стратегическа референтна рамка, до най-голяма конкретизация достигат т.н. оперативни програми. Ако излъчим ключовите думи от тези документи се идентифицират: визия, приоритети, цели, политики, стратегии, сфери на съответствие, области на инвестиции, предприемачество, конкурентоспособност, бизнес среда, консенсусно бъдеще, учтиво развитие, качество на живот, човешки капитал, проекти, бюджети, публично частно партньорство, и т.н. Не е трудно да се констатира, че това основно са работни понятия отразяващи достижения от най-нови управленски изследвания, интегрирани в система.

3.

Като водещ при управлението на стопанските процеси за предстоящия период се очертава проблемно процесовият подход. От тук широко разпространение получава практиката на проектно управление. Когато то се развие като доминиращ принцип, при равни други условия намалява вниманието към балансирането по функционални системи, по институционални единици. Нужно ли е да се напомня колко много дейности и процеси, в такъв обсег също се нуждаят от пропорциониране и балансиране?

Решаването на този проблем може да се търси на различни плоскости. Увеличаването на процедурните предписания само би увеличило без друго високата бюрократична обремененост на сегашната практика. Резултати от

Димитър Панайотов

изследванията по намиране и прилагане на подходящи математически модели за планиране в условия на децентрализирани процедури, които бяха изоставени с отхвърлянето на централизираното планиране, дали не могат да намерят място на някои от етапите на предвиждане в мащабите на общността?

“Dark matter” – когато не само се постулира

1.

В началото преди 15-20 години, глобализацията бе посрещната с големи очаквания – ускорявала иновациите и достъпа до достиженията на техническия прогрес. Не мина много време обаче започнаха да откриват неблагоприятни страни в този считан за епохален прогрес. Някои започнаха да го свързват с нарастващата безработица, други – с износ на инфлация, с увеличаване задълженията между държавите, с раздуване на бюджетния дефицит и т.н. и т.н. И нещо, което може да е било закономерно, но по-малко очаквано явление /точната дума би била заплашително/, появи се в най-мощната икономика на света – икономиката на САЩ. Доларът започна да се обезценява. По различни пресмятания доларът се обезценява от година на година от 10-12 до 40-65%. За две десетилетия след 1991 г. държавният дълг нараства от 792 билиона на 5,2 трилиона. По сведения на братя Рой и Жорж Медведеви бюджетният дефицит само за 2010 г. възлиза на 1,171 трилиона долара.

Въпреки развихрилата се криза, фалита на десетки хиляди банки, строителни и други фирми, не се потвърдиха предсказанията на експерти и анализатори, че САЩ със сигурност вървят към разруха. Икономиката на тази страна, макар с накърнен имидж запази привлекателността си – за чужди фирми с възможностите за инвестиране, за отделните граждани – с работните места, които предлага. Това енигматично явление поражда безчет въпроси. Ето някои:

Защо страната с най-мощна икономика в света провокира криза и сама се оказва център на такава? Защо толкова големи не равновесия в балансите ѝ не доведоха до крах? Дали икономиката на тази страна не е подвластна на други

Димитър Панайотов

закономерности? Защо светът е склонен да продължава да дава заеми на САЩ при невероятно голямата задлъжнялост? Защо страните са склонни да поддържат активно икономическо сътрудничество със САЩ при толкова неблагоприятно състояние на текущите им сметки? Дали развиващите се икономики нямат изгоди, които ги подтикват да поддържат активни взаимоотношения със САЩ, водени от други специфични интереси? Дали нямат влияние интереси в областта на отбраната? Защо мощни икономики като тези на Китай, Индия, Бразилия и други източно азиатски държави намират за изгодно сътрудничество със страна с толкова разстроени баланси? Защо икономиката с най-голяма задлъжнялост не само запазва жизнено способност но и привлекателност?

Зареждат се много въпроси с обща основа, на които не може да се предложи общ отговор. Подобни мистериозни ситуации се срещани и в други системи.

2.

Изучавайки 600 галактики получилият в последствие призвание астрофизик Франц Цвики се натъква на констатацията, че – теглото на Куп Кома, върху изследването на която се съсредоточава, е 400 пъти по-голямо от очакваното. Липсващата маса той нарича тъмна материя, “dark matter”. Впрочем в по-системно използване то е въведено 40 години по-късно, когато Вера Рубин обръща внимание на позабравеното откритие на Франц Цвики. Любопитно е може би да се отбележи, че Цвики е роден в България и във Варна получава средно образование.

С това понятие “тъмна материя” – dark matter започват да назовават “явление от астрофизиката, което е недостъпно за наблюдение със съвременни средства”. И задълбочавайки се в изучаване му, правят редица интересни заключения: че в 50% от галактиката се съдържа тъмно вещество, че 90% от масата на вселената се изгражда от тъмна материя и т.н. Впрочем срещат се и признания, че липсват фактически доказателства за това. Едни автори приемат,

Димитър Панайотов

че тъмната материя във вселената се представлява от планети, астериоди, черни дупки, неутронни звезди, други, че е допустимо де се състои от екзотични частици.

Та това понятие приемат да използват към средата на първото десетилетие на 21 век изследователи изправени пред странни, да не кажем потайни явления като явлението за което стана дума по-напред. Най-общо приемат под dark matter да разбират “разликите между нашите измервания, очаквания и данните на официалната статистика”.

Резултатите от активизираните изследвания на d.m. в икономическите системи още към средата на десетилетието стават известни чрез публикации за произхода, източниците на d.m., d.m., в дефицита, участието на dm в продажбите, влиянието на dm върху дестабилизирането, dm в износа на отделни страни, във вноса на други и т.н. С оценка на авторитетно университетско изследване се ползва студията на Ricardo Hausman and Frederico Sturzeneger *Global imbalances or bad accounting? The missing dark matter in the wealth of nations*, публикувана последователно на Working papers 123 and 124, Center for informational development, at Harv. Univ.

Обстоятелства за раждане на d.m. се наблюдават в различни варианти.

Ако вие сте бизнесмен и повлияни от актуални тенденции за инвестиране решавате да направите капиталови вложения за изграждане на вятърни системи, това можете да сторите или с непосредствено ангажиране или чрез договаряне с чуждестранен инвеститор. Осъществявана във втория вариант инвестицията ще открие възможност да се ползват чуждо ноу-хау, инвестиционен опит. Това може да бъде един източник на d.m.

Ако вие разполагате с капитал в долари, които възнамерявате да инвестирате в чужбина, дохода на който бихте могли да разчитате ще бъде повлиян от това дали в страната, в която ще го вложите оперират предимно с долари, евро, юани или друга парична единица.

За обслужване на икономическия оборот в условия на интензивна икономическа интернационална активност институционалните единици трябва да имат в разположение достатъчни, изгодно и бързо заменяеми валутни

Димитър Панайотов

ресурси. По този повод пъргавата ликвидност, освен условие за преуспяване се превръща и в привлекателен обект за изпробване варианти на спекулативни маньоври, варианти, които водят до създаване условия за раждане на d.m., но и до разстройване на валутно финансовия пазар. Това далеч не е хипотетична ситуация от традиционен учебник. На това явление обръща внимание Джеймс Тобин, когато предлага при валутни сделки да се въведе нарочен данък. База за този данък условно казано е раждащата се по този повод d.m., с предназначение, също условно казано, да изпълнява роля на регулатор на разстройствата на финансовия пазар и последиците от тях.

Такива и други подобни източници на d.m. се намират под повърхността на икономическата система.

В глобален план в повтарящи се данни от пресмятания на отделни автори се цитира числото 5% участие на d.m. в БНП. Това съвсем не е малка сума изразена в абсолютни числа. Да припомним, цитираните официални данни на Евростат, че постъпващите от икономическите емигранти на България доходи представляват 3% от БНП.

Публикувани резултати от изследванията върху d.m. позволяват да бъдат извлечени и обобщени и други важни истини за d.m. Например:

- за факторите, които я пораждат и за източниците на d.m.;
- че d.m. открива при много дейности;
- че d.m. допуска измерване;
- че d.m. може да се акумулира;
- че d.m. участва като елемент на икономически оборот;
- че не е достатъчно d.m. да се постулира, важно е да се експлоатира;
- че d.m. може да има своя роля при преодоляване на дисбалансирането;
- че d.m. запазва известна устойчивост;
- че d.m. може да се предвижда.

3.

Даже инициалния опит да се извлекат обобщаващи черти на явлението d.m. позволява да се заключи, че не става дума просто за сполучлива метафора. Касае се за отразяване на ситуация при която има да се търси “благородна жила”, решаване на проблем с висока степен на неизвестност, като се прилагат нов подход и средства. Изследването на d.m. не е изучаване предназначено до отговори на любопитни въпроси. Такива изследвания имат оправдание, когато резултатите от тях намерят използване при разработване на програми, проекти, технологии, алгоритми. Те разширяват и обогатяват иновационния заряд на икономиката. Такава интерпретация не би била неестествена като се има предвид науковедския интерес присъщ на Цвики. Да напомним, че той е автор на един от познатите на евристиката методи – метода на морфологичния анализ.

Фактът, че d.m. у нас се споменава все още само в непретенциозни статии и бележки, че се пропуска даже в големи докторски дисертации по изследването на темповете на растеж, по икономическо равновесие и балансиране подсеца за работата, която предстои пред икономистите изследователи по осветляване и включването в използване на явлението “тъмна материя”.